

حقوق شهروندی در اسلام از دیدگاه امام علی (ع)

(تاریخ دریافت ۱۴۰۰/۰۷/۱۵، تاریخ تصویب ۱۴۰۰/۱۲/۱۸)

زینب رسولی فرد

چکیده

یکی از مهمترین مباحث در ادبیات اسلامی و در میان آیات و روایات موضوع حقوق شهروندی میباشد که کانون و مرکز توجه امام اول شیعیان، امام علی علیه السلام بوده است. حقوق شهروندی از مفاهیم مدرن و از لوازم زندگی دموکراتیک افراد در یک جامعه‌ی محسوب می شود. این مفهوم با اعلامیه بشر و حقوق شهروند فرانسه تجلی عینی کامل یافت و تبدیل به یکی از مباحث مطرح و مهم جهان کنونی و مورد توجه اندیشمندان و صاحبان مکاتب حقوقی مختلف قرار گرفت. در رابطه با این حقوق دو دیدگاه وجود دارد. یک نظر دین را ناتوان از وضع قواعدی به عنوان حقوق شهروندی می داند. دیدگاه دیگر که از سوی برخی نظریه پردازان دینی القا می شود، قایل به این است که دین مجموعه‌ی تکالیفی است برای بشر و او باید در قالب این تکالیف به انجام وظیفه پرداخته و تصور حقوقی برای اعطای اختیار و آزادی و غیر آن به انسان، خارج از موازین دینی و مبانی اسلامی است. در این نوشتار با برگزیدن شاخه خاصی از حقوق شهروندی، تحت عنوان حقوق شهروندی مدنی و با اطمینان قلبی وجود غنای کافی در مبانی دینی این مقولات و از آن میان نهج البلاغه سعی در دستیابی به مضامینی داریم که پاسخگوی فرضیه ما درباره جایگاه حقوق شهروندی مدنی در دیدگاه امام علی (ع) باشد. مضامین مربوط به این موضوع باتوجه به فرازهای نهج البلاغه استخراج و در قالب مقولات حق حیات، کرامت، مالکیت، امنیت، آزادی و برابری و مواردی از این قبیل دسته بندی شده اند. نهج البلاغه، به عنوان یک متن دینی حاوی پیامهایی است که می تواند در تحقق شرایط جامعه مبتنی بر اصول زندگی مدنی موثر باشد و در این راستا با استفاده از روش اسنادی و تتبع نظری به طور مبنایی ثابت می گردد که انسان در اندیشه‌ی امام علی (ع) فردی است حق مدار و برای رسیدن به حقوق شایسته‌ی خود نیازمند انجام اموری به عنوان تکالیف

است و براین اساس، تکالیف نیز بازگشت به حقوق دارند. شناسایی و تعیین قواعدی برای زندگی مدنی انسان که از آن جمله حقوق شهروندی مدنی باشد، نه تنها با مبانی دینی ما مخالف نیست، بلکه از لوازم حتمی و مبنای زندگی شهروندی در جامعه و حکومتی است که توسط امام علی (ع) در قرنهای پیش اداره می گردید و بسیار مورد توجه حضرت قرار گرفت.

واژگان کلیدی: حقوق شهروندی، امام علی (ع)، اسلام، حقوق اسلامی، حقوق انسانی

مقدمه

مسأله حقوق شهروندی از جمله مسائلی است که امروزه بسیار مورد توجه قرار گرفته است. نظریات و گفتمان های روزافزون از سوی فیلسوفان سیاسی، حقوقدانان و جامعه شناسان بیانگر این مطلب است. شناخت مسأله حقوق شهروندی از آن جهت ضروری است که این حقوق در ابتدا از سوی کسانی ادعا شد که خود به راحتی بسیاری از حقوق شهروندی ملت های خود را در دو جنگ جهانی زیر پا گذاشتند حال آنکه خاستگاه این حقوق، در اسلام و اندیشه بزرگان آن به ویژه حضرت امام نهفته است و متأسفانه در سده های اخیر مسلمانان از این مهم غافل شده و غرب و مکاتب بشری، خود را به عنوان داعیه دار حقوق شهروندی و حقوق بشر به جهانیان عرضه داشته اند.

بخش اول: مفهوم شناسی

بند اول: مفهوم شهر و شهروندی در اصطلاح

شهر از جمله مقولات اجتماعی است که ارائه تعریفی دقیق از آن به راحتی امکانپذیر نیست؛ زیرا عناصر وجودی آن هر یک دارای ماهیتی متفاوت از دیگری است به عنوان مثال ساکنان، ساختمان ها، مسائل حمل و نقل، تأسیسات و... همه وجودهای عینی هستند با ماهیت های گوناگون. این واژه، در زبان ایرانی پیشینه ای بس کهن دارد و حتی در ایران باستان از این واژه در معنای کشور نیز استفاده شده است. در فرهنگ لغت شهر به معنای «مدینه، بلد، اجتماع خانه های بسیار و عمارات بی شمار با وسعت بیش از قصبه، قریه، ده، آبادی بزرگ که دارای